

ارائه مدلی برای کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور:

ضرورت توسعه مهارت آموزی

نسرين کریمی اصل^۱

حمیدرضا آراسته^۲

کامران محمدخانی^۳

مصطفی اجتهادی^۴

چکیده

پژوهش حاضر به منظور ارائه مدلی برای کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور و ضرورت توسعه مهارت آموزی انجام پذیرفت. برای انجام این تحقیق از روش کیفی از نوع داده بنیاد استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق خبرگان حوزه آموزش عالی ایران بودند که از روش نمونه‌گیری هدفمند با بهره‌گیری از فن گلوله برفی و به‌کارگیری معیار اشباع نظری در مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته تعداد ۲۰ نفر انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با شیوه‌کدگذاری انجام و به منظور افزایش اعتبار یافته‌های مطالعه از تلفیق روش‌های گردآوری اطلاعات از جمله بررسی اسناد و مدارک، مصاحبه و پرسشنامه استفاده گردید. بر اساس یافته‌های پژوهش دو مضمون از مدرک‌گرایی به عنوان ابعاد اصلی مفهوم مدرک‌گرایی در کشور (مدرک‌گرایی سیستمی و ساختاری، مدرک‌گرایی فرهنگی و اجتماعی) شناسایی شدند. همچنین بر اساس نتایج به دست آمده عواملی مانند: شرایط فردی و اجتماعی و فرهنگی؛ محیط اقتصادی و سیاسی و اداری کشور و محیط علمی آموزشی کشور از علل اصلی شکل‌گیری مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور به شمار می‌رود که با بسترسازی در جامعه و اصلاح روندهای موجود و همچنین اصلاح امر آموزش و پژوهش در کشور، سبب کاهش پدیده مدرک‌گرایی و توسعه مهارت محوری و تخصص‌گرایی در کشور می‌گردد.

واژگان کلیدی: مدرک‌گرایی، مدرک محوری، آموزش عالی، مهارت آموزی.

۱ دانشجوی دکتری رشته مدیریت آموزش عالی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

nasrin.karimiasl@gmail.com

۲ استاد، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۳ دانشیار، گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۴ دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

Presenting a model to decrease degree orientation in the country's higher education system: the necessity of skills training

Abstract

The present study was conducted in order to provide a model to decreasing degree orientation in the country's higher education system by developing skills training. A grounded theory qualitative method was used to conduct this research. The statistical population of this research was experts in the field of higher education in Iran. Twenty people were selected using the purposeful sampling method, snowball technique and theoretical saturation criterion through semi-structured interviews. Data analysis was done with coding methods, so that during the coding process, categories including: central categories, causal conditions, intervening conditions, contextual conditions, strategies and implementation mechanisms, and the consequences of reducing document orientation were extracted.

In order to increase the credibility of the study findings, a combination of information gathering methods, such as document review, interview and questionnaire, was used. Based on the results and findings of the research, two themes of certificationism were identified as the main dimensions of the concept of certificationism in the country (systemic and structural certificationism, cultural and social certificationism).

Also, based on the obtained results, factors such as; Individual, social and cultural conditions; the economic, political and administrative environment of the country; and the scientific and educational environment of the country is one of the main causes of the formation of degree orientation in the higher education system, which by creating a society and reforming the existing trends, as well as reforming the teaching and research matters in the country, will reduce the phenomenon of degree orientation and the growth of skills trainings in the country.

Keyword: degree orientation, systemic and structural degree orientation, cultural and social degree orientation, higher education, skills training.

مقدمه

مدرک‌گرایی معضل این روزهای آموزش عالی است که از بی‌توجهی به افراد خلاق، فعال و کارآفرین و توجه به مدرک، ایجاد می‌شود و زخم کهنه بر بدنه آموزش عالی به شمار می‌آید. در حال حاضر نهادها و ارگان‌ها برای جذب نیرو، مدرک را در اولویت استخدام خود قرار داده‌اند. مدرک محوری در مقابل مهارت محوری قرار دارد که یکی از عوامل تأثیرگذار برافزایش بیکاری است.

دانشگاه در دنیا باهدف «بها به شایستگی‌های» افراد از طریق تحصیل و کسب مدرک به وجود آمد اما در ادامه به رشد بی‌سابقه مراکز آموزش عالی بخصوص بعد از جنگ جهانی دوم انجامید که البته این مسئله خاص جامعه ما نیست و حتی جهان غرب نیز با تورم نظام دانشگاهی مواجه است. پاترسیا هیل کالینز^۱، جامعه‌شناس معروف آمریکایی، از این پدیده به‌عنوان «بحران مدرک» سخن گفته است. انتظار می‌رود که رابطه متقابلی بین مدرک و منزلت، پرستیژ اجتماعی، حقوق اقتصادی و وضعیت شغلی وجود داشته باشد و احتمالاً مدرک‌گرایی به همین دلیل، اهمیت پیدا کرده است؛ اما وقتی این کارآمدی اتفاق نمی‌افتد، طبیعتاً بحران به وجود می‌آید. (زارع، ۱۳۹۵)

به‌عنوان یک اصل، افزایش علم و سواد در تک‌تک افراد جامعه در ارتقاء و رشد فرهنگ جامعه تأثیر مستقیم دارد و به عبارت ساده‌تر یک جامعه با سواد و تحصیل‌کرده با فرهنگ‌تر است؛ اما اگر نظام آموزش عالی یک کشور به سمت و سوی مدرک‌گرایی پیش رود، این باعث می‌شود جریان اجتماعی آن جامعه به سمت تحصیلات دانشجویی برود و بعد با معضلاتی مانند مدرک‌گرایی و تحصیل در رشته‌هایی که بازار کار ندارند روبرو شود. (قاضی‌پور، ۱۳۹۴) اگرچه افزایش تعداد افراد تحصیل‌کرده عالی یک جامعه خوب است، اما به شرطی که این تحصیل واقعی و بر اساس زحمت، مطالعه و فرآیند واقعی کسب دانش باشد، وگرنه، شاهد از بین رفتن شأن دانش و دانشگاه خواهیم بود.

در کشورهای مرفعی اروپایی، امروزه رغبت چندانی به اخذ مدارک دانشگاهی دیده نمی‌شود؛ زیرا اعتقاد و فرهنگ حاکم در این جوامع منعکس‌کننده این واقعیت است که در رقابت نزدیک

^۱Collins

و نفس‌گیر سرمایه‌داران، آنچه بیشتر تعیین‌کننده و شاخص‌گزينشگری و موجب تغيير و اصلاح رویه‌های کاری و یا بهبود کالا و خدمات است، نبوغ، خلاقیت و نوآوری مبتنی بر تجربه است و نه مدرک ممتاز دانشگاهی.

هرچند در دنیای پیشرفته علمی جهان امروز، داشتن مدارک علمی و دانشگاهی یک نیاز اساسی بوده اما کسب مهارت‌های لازم و به‌روز و تخصص کافی و لازم نباید فراموش شود. امید است جامعه ایران بتواند با اتخاذ یک سیاست و خط‌مشی منسجم در حوزه علم و آموزش عالی از یک‌طرف و با سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی جامعه، مدرک‌گرایی کاذب را در جامعه تعدیل کند. باید در کشور به‌گونه‌ای فرهنگ‌سازی شود که مدرک‌گرایی به تخصص‌گرایی تغییر کند تا شایسته‌سالاری جای مدرک‌سالاری را بگیرد.

اگر جامعه در مسیر شایسته‌سالاری و مدرک‌زدایی قرار بگیرد و به‌جای مدرک تحصیلی، خود واقعی افراد و مهارت و تخصص آنان و به‌جای ظاهر، محتوای واقعیت‌ها اهمیت و اولویت پیدا کند، درنهایت جامعه مدرک‌گرا به سمت ایجاد جامعه بهینه با افراد متخصص حرکت می‌کند. مدارک علمی و تحصیلی برای اولین بار در قرن نوزدهم به منظور نکوداشت شایستگی‌های حرفه‌ای، طبقه‌بندی و قشربندی افراد به ویژه در گزینش افراد برای استخدام مورد استفاده قرار گرفت و به تدریج مدرک‌گرایی بحرانی را در جهان ایجاد کرد و جوامعی با این ویژگی‌ها را «جامعه مدرک‌گرا» و وضعیت و الگوی حاکم بر چنین جوامعی را مدرک‌گرایی یا مدرک‌مداری نامیده می‌شود. اگر چه اصل وجود مدرک امری ضروری و عقلایی است اما وقتی به صورت منزلت، پرستیژ اجتماعی، حقوق اقتصادی درآید و با وضعیت امرار معاش و شغل آحاد جامعه گره بخورد به شکل تب مدرک‌گرایی در جامعه نمایان خواهد شد.

در ارتباط با مدرک‌گرایی در محافل علمی دنیا دو نظر وجود دارد: بعضی مدرک‌گرایی را مثبت تلقی می‌کنند و معتقدند تولید مدارک بالا و تخصصی در سطح کلان می‌تواند به پیشرفت و توسعه اقتصادی کمک کند. نتیجهٔ این امر، ارتقای رفاه فردی، موقعیت اجتماعی و اقتصادی افراد و جامعه است. برخی دیگر مدرک‌گرایی را منفی ارزیابی می‌کنند و بر این باورند که اگر تنها معیار پاداش دهی، مدرک قرار داده شود، از دیگر پتانسیل‌های افراد در نظام پاداش‌دهی چشمپوشی شده است (سایت خبرگزاری تسنیم، آبان ۱۳۹۵) در تعریف

مدرک‌گرایی منفی، سخن از کژ کارکردی جامعه و نابهنجاری‌هایی است که بیش از آن‌که فرد در پی معنویت و اخلاق، خلاقیت، مهارت و حل مشکلات جامعه برآید در جستجوی کسب احترام و افزایش اعتبار و حیثیت خود است تا عزت‌نفس ناشی از عنوان‌های علمی به اعتمادبه‌نفس بیشتر او منجر شده و موفقیت شغلی و... نهایتاً جلب احترام دیگران را به نظاره بنشیند.

بنا به اظهار صاحب‌نظران، متأسفانه مدرک‌گرایی در کشور به امر عادی تبدیل شده‌است و ادامه‌ی حرکت در این مسیر، آموزش عالی را در یک بحران کیفیتی مهلک غوطه‌ور خواهد ساخت. در این راستا این پژوهش درصدد شناسایی و بررسی ابعاد و مؤلفه‌های مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی ایران و همچنین با ارائه سازوکارهای مناسب، نهایتاً مدلی برای کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی با ضرورت توسعه مهارت آموزی ارائه کند.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مدرک‌گرایی [در حوزه دانشگاه] را در تعریفی ساده می‌توان تمایل محض دانشجو به کاغذی دانست که در پایان تحصیلات و پس از گذراندن یک سری واحدهای درسی به‌عنوان مدرک، فارغ‌التحصیلی از دانشگاه محل تحصیلش دریافت می‌کند. «تمایل محض» از آن جهت که دانشجویی باروحیه مدرک‌گرایی دیگر به دنبال کیفیت علم‌اندوزی نخواهد بود و صرفاً اهداف خود را در جهت نیل به مدرک تعیین می‌کند. (کریمی، ۱۴۰۱).

کالینز در سال ۱۹۷۹ از نوعی جامعه، به نام «جامعه مدرک‌گرا» نام برد. کالینز مدرک‌گرایی را باوری می‌داند که در آن درجات و مدارک تحصیلی معیار و مقیاس ارزیابی افراد قرار می‌گیرد. بر این اساس، چنین به نظر می‌رسد که پیوستگی مدارک تحصیلی با عملکردهای اقتصادی و پیامدهای اجتماعی، از مفروضات اساسی برداشت دوم از مدرک‌گرایی است. با این اوصاف، به نظر می‌رسد جامعه ایران در نوعی وضعیت دوگانه یا بحران مدرک قرار گرفته که برداشت‌های متفاوت از پدیده مدرک‌گرایی را شامل می‌شود (شاگری، ۱۳۹۸).

اصولاً جامعه‌ای که افراد آن بدون انگیزه معینی به تحصیل در رشته‌های غیر مرتبط با نقش‌های انسانی و جنسیتی می‌پردازند و به‌نوعی در تحصیل با یکدیگر رقابت می‌کنند، جامعهٔ مدرک‌گرا است و تحصیلات جایگاه ویژه‌ای در ارزیابی افراد و قشربندی اجتماعی یافته است. افراط در این موضوع منجر به پیدایش مدرک‌گرایی در جامعه می‌شود یعنی مدارک تحصیلی معیار ارزیابی شایستگی افراد می‌شود.

بررسی فرآیند توده‌ای شدن آموزش عالی در ایران نشان می‌دهد که رشد کمی تعداد دانشجویان ثبت‌نام شده در ایران، از دههٔ ۸۰ روند صعودی به خود گرفته و در سال ۹۰ از متوسط جهانی و از متوسط بسیاری از مناطق جهان به‌جز اروپای مرکزی و شرقی و آمریکای لاتین بالاتر بوده است. بااین‌حال، توده‌ای شدن صرفاً افزایش کمی دسترسی دانشجویان به نظام آموزش عالی نیست، بلکه مجموعه‌ای از تغییرات مرتبط به هم در نظام دانشگاهی است. از این لحاظ می‌توان ادعا کرد توده‌ای شدن در ایران، تحت تأثیر ساختارهای اجتماعی، از ویژگی‌های خاصی برخوردار است که آن را از تجربیات سایر کشورها به‌خصوص کشورهای پیشرو در این زمینه متمایز می‌سازد (قانع‌ی راد، ۱۳۸۳).

یافته‌های نوآکوویچ (۲۰۱۹) از بررسی موسسه بیمه‌ای آویوا^۱ در سال ۲۰۱۶ نشان می‌دهد که بیش از یک سوم فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های انگلیس از رفتن به دانشگاه پشیمان شده‌اند و نیمی از آن‌ها معتقدند که شغل فعلی خود را بدون نیاز به مدرک می‌توانستند کسب کنند. هنسکه و گرین (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی طرح استقرار ملی «فارغ‌التحصیلان دارای شغل»، تجزیه و تحلیلی با استفاده از شاخص جدید استفاده از مهارت‌های بالا پرداختند. با استفاده از داده‌های وظایف کاری که از نظرسنجی OECD^۲ در مورد مهارت‌های بزرگسالان در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۲ و ۲۰۱۵-۲۰۱۴ گرفته شده است، یک شاخص جدید به نام

^۱Aviva

^۲The Organisation for Economic Co-operation and Development

ISCO(HE)2008 (براساس متغیرهای مدرک تحصیلی ضروری، تجربه قبلی مورد نیاز برای به دست آوردن شغل، استفاده از مهارت های شناختی و فردی و همچنین استقلال شغلی)، برای ۳۱ کشور به دست آوردند. نتایج پژوهش نشان می دهد در مجموع، تقریباً یک سوم نیروی کار در مشاغل نیازمند تحصیلات تکمیلی در ۳۱ کشور به کار گرفته می شود. هیلی (۲۰۱۵) به بررسی چرایی نیافتن شغل بسیاری از فارغ‌التحصیلان در استرالیا می‌پردازد. این مطالعه نشان می‌دهد که کارفرمایان ترجیح می‌دهند فارغ‌التحصیلان باتجربه کاری را استخدام کنند؛ حتی اگر آن تجربه را خارج از رشته تحصیلی خود کسب کرده باشند. همچنین بسیاری از دانشگاه‌ها در حال حاضر، اجازه می‌دهند دانشجویان دوره‌های تحصیلی خود را تا حدودی به مهارت‌هایی که کارفرمایان تقاضا دارند تغییر دهند.

همچنین حبیبی (۲۰۱۵) عضو هیئت علمی دانشگاه براندیس آمریکا و کارشناس امور اقتصادی خاورمیانه، در مطالعه‌ای به بررسی بحران مدرک‌گرایی، علل و پیامدهای آن -فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به مراتب بیشتر از فرصت‌های شغلی- در ایران، پرداخته است که نتایج وی نشان می‌دهد که بزرگی این مشکل در ایران بسیار بیشتر از هر یک از کشورهای دیگر در منطقه خاورمیانه است. یافته‌های گلپک (۲۰۱۴) در تحقیقی نشان داد، جنسیت، سن، نوع مدرک دیپلم، تعداد بارهای شرکت در آزمون ورود به آموزش عالی، محل سکونت، شمار اعضای خانواده، تعداد افراد شاغل در خانواده، شغل، تخصص و تحصیلات والدین، سطح درآمد خانواده، منبع تأمین هزینه‌های تحصیل و میزان هزینه‌های تحصیل از متغیرهای اجتماعی اقتصادی مؤثر بر انگیزه‌های اجتماعی در ترکیه می‌باشد.

سینگ و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «تناسب یا عدم تناسب دیدگاه کارفرمایان و مدرسان دانشگاه نسبت به مهارت‌های عمومی فارغ‌التحصیلان» با استفاده از یک پرسشنامه، این تحقیق ۱۲۴ کارفرما و ۱۲۶ مدرس دانشگاه کلانگ والی مالزی را مورد مطالعه قرار دادند. این مطالعه به منظور شناسایی زمینه‌های همخوانی (و/یا ناهمخوانی) در ادراکات مربیان و کارفرمایان با توجه به مهارت‌های عمومی که فارغ‌التحصیلان باید پس از ترک دانشگاه داشته باشند انجام شد، یافته‌ها نشان داد که میزانی از هماهنگی در درک مهارت‌های مهم عمومی برای

استخدام شدن بین مدرسان و کارفرمایان وجود دارد و تفکر انتقادی و مهارت حل مسئله که در عرصه آموزشی بسیار مورد توجه قرار می‌گیرد، توسط کارفرمایان به عنوان مهارت‌های مهم و حیاتی تلقی نمی‌شود. یافته‌های این مطالعه نشان داده شده است، نیاز مبرمی وجود دارد که بر مهارت‌هایی تمرکز کنیم که کارفرمایان آن‌ها را برای اشتغال‌پذیری حیاتی تشخیص داده‌اند.

چیرو و همکاران (۲۰۱۲)، در تحقیقی با عنوان «مطالعه تطبیقی بر روی شایستگی کلیدی دانش‌آموختگان دانشگاهی از منظر کارفرمایان» به مطالعه شایستگی‌های کلیدی فارغ‌التحصیلان آموزش عالی بین دو کشور رومانی و انگلستان پرداخت که نتایج نهایی تحقیق از این قرار است: دانشگاه‌ها نیاز به بهبود برنامه درسی موجود خود از طریق افزایش شایستگی‌های مربوط به ارتباطات، کارگروهی، مهارت‌های فنی، رضایت مشتری، تصمیم‌گیری چند معیاره، زبان و محیط‌های کاری چند فرهنگی دارند. رملی و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «درک کارکنان از مهارت‌های مورد نیاز استخدام شدن در بازار کار امروز میان دانش‌آموختگان فیزیوتراپی» به بررسی مهارت‌های استخدام شدن و سطح شایستگی ۴۵۰ شاغل دانش‌آموخته فیزیوتراپی از منظر کارفرمایان پرداختند؛ که یافته‌های تحقیق نشان داد که کارفرمایان تنها ۷ آیتم زیر را مورد نیاز برای ارتقاء آموزش فیزیوتراپی متصور شده‌اند: توانایی تفکر انتقادی، تولید فرضیه و ایجاد ارتباط بین ایده‌ها، مهارت‌های تحلیل سریع، اولویت‌بندی مشکلات، به روز نگه داشتن آخرین اطلاعات در مورد حرفه خود، دادن توضیح روشن در مورد مشکلات و تشخیص اثرات تصمیماتی که گرفته می‌شود.

مقدس پور و همکاران (۱۳۹۹) نیز، در پژوهشی به واکاوی پیش‌آیندها و پس‌آیندهای شکل‌گیری و تداوم خط‌مشی توسعه بازاری آموزش عالی در ایران، در فاصله سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ و در نظام آموزش عالی شهرهای تهران و اصفهان، صاحب‌های عمیق و نیمه ساختاریافته از خبرگان علمی و عملی انجام داده‌اند و با تحلیل مصاحبه‌ها از طریق تحلیل محتوای قراردادی، هفت پیش‌آیند خاستگاه‌ها، عوامل ساختاری-خط‌مشی‌ای، عوامل زمینه‌ای-فرهنگی، عوامل حرفه‌ای-تخصصی، عوامل فلسفی-وجودی، عوامل اقتصادی-بازاری و عوامل مالی-بودجه‌ای و همچنین چهار پس‌آیند کم‌جانی دانشگاه،

مشکلات اجتماعی، مشکلات کارکردی و آثار و تبعات مثبت، استخراج شدند که با روش‌های اعتبار یابی کیفی، صحت اعتبار آن‌ها تأیید شد. نتایج پژوهش آقا علیزاده کلخوران و ساروخانی (۱۳۹۸) نشان‌دهنده‌ی آن است که مهم‌ترین عوامل اجتماعی مؤثر بر مدرک‌گرایی به ترتیب قوانین استخدامی کشور، نظام آموزشی، تمایل به کسب منزلت و سرمایه اجتماعی، یافتن هویت متمایز، فشارهای محیطی، رسانه‌های جمعی، چشم و هم‌چشمی و مدگرایی، تظاهر و خودنمایی، جذابیت‌های محیطی می‌باشند. این نتایج ضرورت تغییرات زیرساختی قوانین و ساختار آموزشی به‌منظور گسترش تخصص‌گرایی، شایسته‌سالاری، مهارت محوری و کاهش مدرک‌گرایی در کشور را متذکر شدند. پارسا معین (۱۳۹۶) در پژوهشی بیان می‌کند عوامل متعددی در شکل‌گیری کژکاری‌های آموزش عالی نقش دارد از جمله: کمی‌گرایی، مدرک‌گرایی، ضعف ساختار مدیریتی. یافته‌ها نشان داد که کمی‌گرایی به محتوای درسی در آموزش عالی با ضریب همبستگی ۹۴ درصد، مدرک‌گرایی با ضریب همبستگی ۸۸ درصد و ضعف ساختاری با ۳۰ درصد از عوامل مؤثر بر کژکاری‌های آموزش عالی می‌باشد. نتایج پژوهش ظهیری نیا و بهروزیان (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که انگیزه‌های اقتصادی - سیاسی (عاملی مهم برای پسران) و پایگاه اقتصادی و اجتماعی، ازدواج و جاذبه محیط دانشگاه در بین دختران به نسبت پسران عوامل مهمتری برای ادامه تحصیل (ورود به دانشگاه) می‌باشد. نتایج پژوهش سعیدی رضوانی و همکاران (۱۳۸۹) بیان می‌کند می‌توان از عواملی مانند آموزش و یادگیری دانش و مهارت تخصصی، آموزش مهارت‌های اساسی و کارآفرینی، آموزش نگرش‌های لازم نسبت به ارزش کار و تعادل نظام آموزشی با بازار کار و ایجاد آگاهی لازم به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر اشتغال مرتبط با نظام آموزشی در فراگیران نام برد.

بررسی مطالعات انجام‌یافته نشان می‌دهد که تاکنون مؤلفه‌های کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور، به‌طور جامع شناسایی نشده است؛ ازاین‌رو پژوهش حاضر به دلیل فقدان مدل و عدم شفافیت عناصر و ابعاد مفهوم مدرک‌گرایی، به دنبال ارائه مدلی برای کاهش

مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور با استفاده از روش داده بنیاد^۱ و یافتن علل بومی آن و با ضرورت توسعه مهارت آموزی است.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از لحاظ هدف بنیادی - کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری اطلاعات توصیفی - اکتشافی و از نوع تحقیقات کیفی است. این پژوهش با استفاده از روش داده بنیاد به توصیف مقوله محوری (مفهوم مدرک‌گرایی)، عوا مل علی^۲، عوا مل مداخله‌گر^۳، عوا مل زمینه‌ای^۴، راهبردها^۵ و پیامدهای مدرک‌گرایی پرداخت. رویکرد نظریه داده بنیاد یک نوع روش پژوهش کیفی است که به‌طور استقرایی یک سلسله رویه‌های نظام‌مند^۶ را به کار می‌گیرد تا نظریه‌ای درباره پدیده مورد مطالعه ایجاد کند (کرسول^۷، ۲۰۱۱؛ به نقل از دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶).

جامعه آماری این تحقیق را «خبرگان حوزه آموزش عالی ایران» تشکیل دادند. منظور از خبرگان آن دسته از اعضای هیئت علمی و فارغ‌التحصیلان تحصیلات تکمیلی می‌باشند که دارای مطالعات و سوابقی از قبیل انجام پایان‌نامه، طرح پژوهشی، ارائه مقاله، تألیف و ترجمه کتاب هستند. به‌طور کلی مشخصه اصلی و متمایز افراد در گروه خبره، دارا بودن سابقه فعالیت علمی و یا عملی و در ارتباط با موضوع پژوهش حاضر بوده است.

در پژوهش حاضر برای انتخاب گروه نمونه از دو راهبرد استفاده شد. در ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند^۸ آن دسته از خبرگان که بنا به شناخت و قضاوت محقق دارای مطالعات و سوابق مرتبط در زمینه موضوع مورد مطالعه هستند، برای مصاحبه انتخاب شدند.

^۱Grounded theory

^۲Core Category

^۳Casual Conditions

^۴Intervening Conditions

^۵Context Conditions

^۶Strategies

^۷Consequences

^۸The systematic

^۹Creswell

^{۱۰}Purposive Sampling

سپس بر مبنای روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی^۱ از هریک از افراد مصاحبه‌شونده خواسته شد تا خبرگان دیگری را که فکر می‌کنند می‌توانند یاریگر این تحقیق باشند معرفی نمایند. تعداد نمونه مورد مصاحبه بر اساس اصل اشباع^۲ ۱۶ نفر در نظر گرفته شد، به‌منظور حصول اطمینان بیشتر ۴ مصاحبه دیگر نیز صورت گرفت که در مجموع، تعداد مصاحبه‌ها به ۲۰ مورد رسید.

در این تحقیق از چندین شیوه جمع‌آوری داده‌ها از جمله مصاحبه، پرسشنامه و بررسی اسناد و مدارک استفاده شد. برای جمع‌آوری داده‌ها با افراد گروه نمونه با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته بهره گرفته شد. با پیاده‌سازی کامل مصاحبه‌ها و مقایسه مداوم داده‌ها، مفاهیم از درون آن‌ها خارج و در قالب مقوله‌ها دسته‌بندی شدند. به‌منظور افزایش اعتبار یافته‌های مطالعه از تلفیق در روش‌های گردآوری اطلاعات (مصاحبه، بازبینی اعضا، تحلیل اسناد) استفاده شد؛ در بررسی اسناد و مدارک تعداد ۱۵ مقاله در دوره زمانی ۲۰ ساله مربوط به سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، انتخاب شدند.

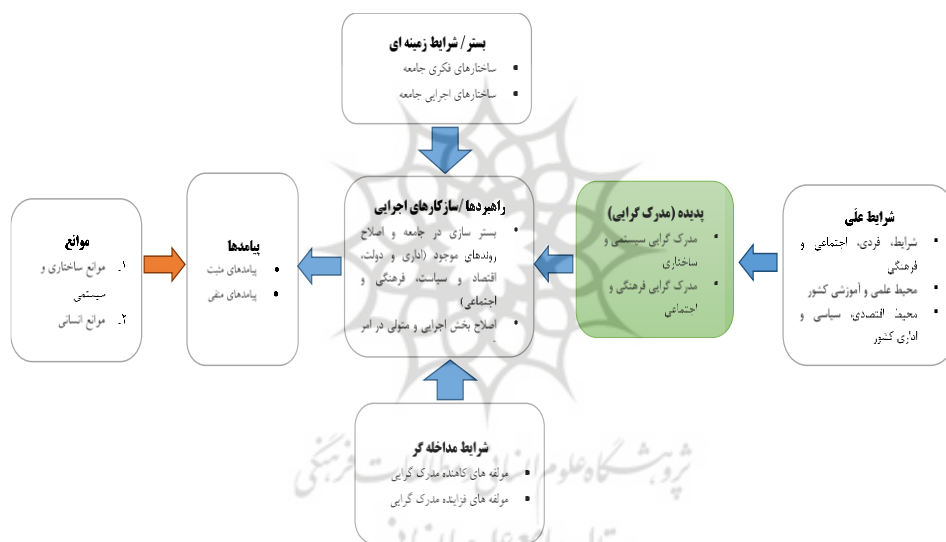
پس از انتخاب مقالات پژوهشی، به منظور تحلیل داده‌های کیفی حاصل از تحلیل اسناد پژوهشی از کد گذاری باز و کد گذاری محوری استفاده شد. داده‌های به‌دست‌آمده از متن مصاحبه‌ها، جهت دقت هرچه بیشتر و افزایش سرعت انجام پژوهش به وسیله نرم‌افزار مکس کیودا^۳ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در مرحله اول (کد گذاری باز) تعداد ۳۳۰ مفهوم شناسایی شد. در مرحله دوم کدگذاری باز، تمام مفاهیم شناسایی شده در ۲۴ مؤلفه کلی‌تر طبقه‌بندی شدند و در نهایت نتایج به دست آمده از مصاحبه‌ها را با تحلیل اسناد مقایسه و با هم ادغام گردید و ارکان و مؤلفه‌های پیشنهادی جهت طراحی الگوی کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی به‌دست‌آمده و برای اتخاذ تصمیم‌گیری نهایی در جلسات متعدد با متخصصین و خبرگان به‌صورت انفرادی مورد بحث قرار گرفتند و در نهایت، به‌منظور تعیین درجه تناسب مدل نهایی توسط متخصصان، پرسشنامه‌ای طراحی شد و در اختیار ۵ نفر از متخصصان این حوزه قرار داده شد.

^۱Snowball Sampling

^۲Saturation

^۳MAXQDA

کدگذاری در روش داده بنیاد در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی انجام می‌شود. در این پژوهش نیز جهت تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از هر سه فرایند کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد. زمانی که هر سه فرایند کدگذاری به صورت هم‌زمان با یکدیگر و نه متوالی در یک پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرند روش گراندد تئوری بسیار کاربردی‌تر خواهد بود (لاروسا، ۲۰۰۵). در پژوهش حاضر در مرحله کدگذاری باز، ۵۴۳ کد استخراج شده از ۲۰ مصاحبه دقیق با خبرگان و متخصصان حوزه آموزش عالی به ۵۳ مفهوم انتزاعی‌تر تبدیل شده و در نهایت ۱۵ مقوله شناسایی شده‌اند. داده‌های کیفی کسب‌شده از فرآیند فوق در نمودار ۱ ارائه شده است.

نمودار ۱. عناصر اصلی پارادایم از طریق کدگذاری

یافته‌ها

الف) پدیده محوری مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور

بر اساس یافته‌های پژوهش دو مضمون از مدرک‌گرایی به عنوان پدیده‌های اصلی مفهوم مدرک‌گرایی در کشور شامل (۱) مدرک‌گرایی سیستمی و ساختاری و (۲) مدرک‌گرایی فرهنگی و اجتماعی به شرح ذیل شناسایی شدند.

۱. **مدرک‌گرایی سیستمی و ساختاری:** مدرک‌گرایی سیستمی و ساختاری که ناشی از عملکرد ساختار کشور و خروجی این ساختار است. دارای دو مقوله فرعی مدرک‌گرایی دولتی و سیاسی و مدرک‌گرایی بی‌کیفیت است.

در مقوله مدرک‌گرایی دولتی و سیاسی، روند موجود در دولت و ادارات (چه دولتی و چه خصوصی) و روند مدرک‌گرایی شاغلان و افراد سیاسی مدنظر قرار می‌گیرد در این‌گونه سیستم‌ها، دولت به دنبال مدرک افراد است و مدرک را به‌عنوان یک عامل اصلی و کلیدی در استخدام قبول دارد و از طرف دیگر خود افراد شاغل در دولت تمایل به ادامه تحصیل دارند تا با استفاده از این مدرک، از مزایای آن یعنی حقوق، ارتقاء و پاداش و ... استفاده کنند؛ همچنین، نبود سیستم و ساختار آموزشی درست سبب شده است تا مدارک بی‌کیفیت بی‌محتوا، بدون دانش و علاقه‌مندی، بدون شایستگی و مهارت و بدون داشتن بهره‌وری در جامعه زیاد شود؛ در تائید این مطلب مصاحبه‌شونده دوازدهم این‌گونه بیان می‌کند:

"این احساس میشه که تعداد کمی از دانشجویان صرفاً برای علم میان؛ و علم‌آموزی و استفاده تخصصی از دانش، خود برای حل مسئله کشور که قاعداً هر آموزشی منجر به مدرک میشه و در کل مدرک‌گرایی بد نیست. ولی اینکه به دنبال مدرک باشیم بدون اینکه شایستگی به دست آوردن آن مدرک رو داشته باشیم، مسئله این است. اشکالی نداره حق دانشجویه که مدرک بگیره اما اینکه مدرک رو بگیره بدون اینکه شایستگی لازم از لحاظ دانشی و نگرشی پیدا کنه، مشکل ما اینه."

۲. **مدرک‌گرایی فرهنگی و اجتماعی:** مدرک‌گرایی فرهنگی و اجتماعی که از فرهنگ و جامعه نشأت گرفته، دارای دو مقوله فرعی مدرک‌گرایی سودجویانه، منفعت‌گرا و مدرک‌گرایی جمعی است.

در مدرک‌گرایی سودجویانه و منفعت‌گرا فرد تنها به منظور دریافت منافع و مزایای مدرک به سمت مدرک‌گرایی رفته است و استفاده ابزاری از مدرک و صرفاً به منظور کسب منافع آن است. برای دستیابی به منافع هم از هر نوع بی‌عدالتی، مدرک‌گرایی سهمیه‌ای و فساد در مدرک‌گرایی و تقلب نیز استفاده می‌شود؛ مدرک‌گرایی جمعی (مقوله دوم) مدرک‌گرایی است

که به صورت تب مدرک در جامعه ظهور کرده است و در برخی از افراد مریضی مدرک گرایی را ایجاد کرده است. در تأیید این مطلب مصاحبه‌شونده شماره ۱۶ این‌گونه بیان می‌کند:

"در حال حاضر افراد توی یه فرآیندی قرار می‌گیرند و منابع و وقت خیلی زیادی رو صرف می‌کنند برای به دست آوردن چیزی که حداقل کارآمدی رو داره براشون؛ فقط دنبال این هستند که فوق‌لیسانس بگیرند یا بهشون بگن دکتر، بنابراین تو این جریان قرار می‌گیرند...."

جدول شماره ۱. مقوله اصلی، فرعی و کدگذاری باز پدیده مدرک گرایی در پژوهش

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدگذاری باز	مشارکت‌کننده
مدرک گرایی بی‌سبستی و ساختاری	مدرک گرایی بی‌کیفیت	مدرک گرایی بدون مطالعه و سوادآموزی	۱۵؛ ۱۱؛ ۱
		بی‌کیفیت و بدون محتوا	
		مدرک گرایی غیر بهره‌ور و غیرمفید	۱۵؛ ۱۰
		مدرک بدون شایستگی و مهارت	۱۵؛ ۱۳؛ ۱۲
		مدرک بدون دانش و توانایی و پشتوانه علمی	۱۵؛ ۱۴؛ ۱۲
	مدرک گرایی دولتی و سیاسی	مدرک بدون علاقه‌مندی	۱۲
		مدرک گرایی نمایشی؛ ظاهری و صوری	۱۵؛ ۱۴
		مدرک گرایی اداری و دولتی	۱۰؛ ۸؛ ۳؛ ۱
		عدم توجه به مدرک گرایی در بخش خصوصی	۳
		مدرک گرایی شاغلین	۹
مدرک گرایی فرهنگی و اجتماعی	مدرک گرایی سودجویانه و منفعت‌گرا	مدرک گرایی سیاست زده (مدرک گرایی سیاسی)	۱۱؛ ۸
		مدرک گرایی اداری و دولتی	۱۰؛ ۸؛ ۳؛ ۱
		عدم توجه به مدرک گرایی در بخش خصوصی	۳
		مدرک گرایی سهمیه‌ای	۱۴
		فساد در مدرک گرایی	۱۱
	مدرک گرایی جمعی	مدرک متقلبانانه	۱۱؛ ۱
		مدرک گرایی منفعت‌گرایانه	۱۱؛ ۱
		مدرک گرایی مبتنی بر مزایا و منافع	۱
		مدرک گرایی ابزاری	۹
		داغ بودن مدرک گرایی	۹
مدرک گرایی جمعی		مدرک گرایی جریانی (توده‌ای)	۱۶؛ ۱۰
		مریضی مدرک گرایی	۸

ب) مؤلفه‌های مؤثر بر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور

بر اساس تجزیه و تحلیل نظرات مشارکت‌کنندگان در مصاحبه پژوهش، سه مقوله (۱) شرایط، فردی، اجتماعی و فرهنگی؛ (۲) محیط علمی و آموزشی کشور و (۳) محیط اقتصادی، سیاسی و اداری کشور به عنوان مقوله‌های اصلی شرایط علی تأثیرگذار بر پدیده مدرک‌گرایی شناسایی شدند.

۱. شرایط فردی، اجتماعی و فرهنگی

یکی از عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی شرایط افراد، فرهنگ جامعه و شرایط اجتماعی است. به طوری که هر فرد با توجه به این شرایط و به منظور دستیابی به هدف‌های شخصی و اهداف آتی خود، از مدرک برای دستیابی به هدف‌های دیگر استفاده می‌کند. براساس نظر متخصصین، عمده شرایط فردی، اجتماعی و فرهنگی کشور که باعث شکل‌گیری مدرک‌گرایی در جامعه شده‌اند، عبارت‌اند از:

- شخصیت فرد
- منافع فردی
- کسب آرامش و فرار از مسئولیت‌پذیری و درک موقعیت
- منافع اجتماعی برای فرد
- عدم آگاهی نسبت به وضعیت رشته‌های دانشگاهی در جامعه
- فرهنگ جامعه
- نقش خانواده
- نگاه جامعه به مدرک و دام مدرک‌گرایی جامعه
- نقش زنان
- روندهای اجتماعی

شخصیت افراد جامعه پس از شکل‌گیری در دل یک کلیتی به نام جامعه و فرهنگ اجتماعی جای می‌گیرد و موجودیت کل جامعه از شخصیت این افراد معنا پیدا می‌کند. برخی از صفات شخصیتی در جامعه جزو صفات مثبت هستند که به اشتباه در راه مدرک‌گرایی به این پدیده

دامن می‌زنند و برخی از صفات شخصیتی، جزو صفات شخصیتی منفی هستند که سبب پدیده مدرک‌گرایی در جامعه می‌شوند.

در تأیید این مطلب، مصاحبه‌شونده شماره ۶ این‌گونه بیان می‌کند:

"اصلی‌ترین عامل وجود خود آدم‌هاست؛ یعنی میل افراد به تعالی و پیشرفته، میل به ارتقاء منزلت اجتماعی. افرادی می‌خواهند که در جایگاه شغلی خودشون جایگاه بهتری داشته باشند. احترام بیشتر می‌خواهند همه چاره رو تو مدرک می‌بینند لذا میرن سراغ مدرک."

۲. محیط اقتصادی، سیاسی و اداری

بر اساس یافته‌های پژوهش، مؤلفه‌های محیط اقتصادی، سیاسی و اداری که بر مدرک‌گرایی تأثیرگذار هستند، عبارت‌اند از:

- شرایط بازار کار
- وضعیت اقتصادی
- گرایش‌های سیستم اداری
- دولت و سیاست‌های آن
- فساد اداری
- سیاست و سیاست‌گذاری در کشور

در جوامعی که وضعیت اقتصاد خوب است، نوع اقتصاد مهارت محور و اقتصاد فوق صنعتی و پیشرفته است برای همه افراد با همه تخصص‌ها شغل وجود دارد. ولی زمانی که اقتصاد یک کشور بر پایه و محور یک محصول (نفت یا گاز) و یا بر پایه خام‌فروشی است. اقتصاد این کشور به صورتی اقتصاد غیر دانش‌بنیان و دلال محور است که این امر سبب بروز مشاغل ساده در اقتصاد می‌شود و نیاز اقتصاد را به مشاغل پیشرفته کاهش می‌دهد. از طرفی رشد اقتصادی کشور، سیستم کار و تولید آن نیز کاذب خواهد بود که همگی بر روند نظام آموزش عالی و همچنین مدرک‌گرایی تأثیرگذار خواهد بود.

۳. محیط علمی و آموزشی کشور

شرایط علمی شناسایی شده بعدی محیط علمی و آموزشی کشور است که دارای شش مقوله فرعی زیراست:

- نگاه اقتصادی به دانشگاه،
- دانشگاه (مدیریت، ساختار و محیط دانشگاه)،
- فساد علمی اعضای هیئت علمی،
- نقش اعضای هیئت علمی در مدرک‌گرایی،
- نقایص مدیریتی آموزش عالی،
- کیفیت پایین نظام آموزش و آموزش عالی.

تمامی این مؤلفه‌ها در پایین بودن سطح علمی، فنی و مهارتی و صلاحیت افراد پذیرفته شده در دانشگاه و فارغ‌التحصیل شده از آن قابل مشاهده است. حتی در کشور، دوره‌های فنی و حرفه‌ای نه توازن و توسعه مناسبی دارند، نه کارآمدی و نه اعتبار کافی در مدارک آنان وجود دارد. زمانی که از کیفیت نظام آموزش کشور سخن به میان می‌آید، به این معناست که نظام آموزش کشور خروجی قابل قبول از نظر مهارت‌آموزی ندارد و همچنین هدف اصلی این نظام که تربیت نیروهای متخصص و کارآمد برای جامعه است محقق نشده است. چراکه این نظام درک درستی از نیازهای جامعه ندارد و رشته‌های موجود در نظام آموزشی کشور از نیاز بازار کار بسیار دور هستند.

ج) شرایط زمینه‌ای مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور

بر اساس یافته‌های تحقیق، زمینه یا شرایط خاصی که بر راهبردهای کاهش مدرک‌گرایی تأثیر می‌گذارند؛ عبارتند از:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. ساختارهای فکری جامعه
۲. ساختارهای اجرایی جامعه

۱. ساختارهای فکری جامعه

ساختارهای فکری جامعه به صورت الگوی مرتبط با فکر و دانش در سیستم جامعه است که دارای سه مقوله فرع به شرح ذیل است:

- نقش افراد جامعه
- ساختار اجتماعی

مصاحبه‌شونده شماره ۳ این موضوع را به صورت زیر بیان می‌کند:

" عملاً بحث رقابت‌های درون جامعه و چشم‌وهم‌چشمی و بحث فرهنگی جامعه هست که به مدرک‌گرایی بها می‌دهد. مدرک بر اساس پرستیژ اجتماعی، شأن فرد رو بالا می‌بره ولی الزاماً فرصت شغلی ایجاد نمی‌کنه. افرادی که دنبال پرستیژ اجتماعی بالاتری هستند همیشه از ارتقاء مدرک استقبال می‌کنند. جاه‌طلبی، میل به پیشرفت، بیشتر دیده شدن در جامعه و چشم‌وهم‌چشمی به نظر من عوامل اثرگذار هستند." ساختار علمی کشور

۲. ساختارهای اجرایی جامعه

ساختارهای اجرایی جامعه، ساختارهایی است که توسط متولیان و مجریان جامعه اداره می‌شود. که به شرح ذیل سه مقوله فرعی ساختارهای اجرایی کشور شناسایی شدند:

- ساختار اقتصادی
- ساختار سیاسی
- ساختار اداری کشور

مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ این گونه بیان می‌کند:

" مدرک وسیله‌ای هست که شما بتونید جایی استخدام بشی. پُز بدی در فامیل. شاید به دردت هم نخوره ولی پُز بدی من لیسانسم، من فوق لیسانسم و یا اینکه بتونه ابزاری برای پُستی، مقامی بشه. "

(د) راهبردها و سازکارهای اجرایی کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور

راهبردها و اقدامات، طرح‌ها و کنش‌هایی‌اند که به طراحی مدل کمک می‌نمایند. به منظور حل و رفع پدیده مدرک‌گرایی، راهبردهایی برای حل این معضل توسط مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است. این راهبردها در دو مقوله اصلی به شرح ذیل شناسایی شدند:

۱- بسترسازی در جامعه و اصلاح روندهای موجود (اداری و دولت، اقتصاد و سیاست، فرهنگی و اجتماعی)

۲- اصلاح بخش اجرایی و متولی در امر آموزش و پرورش در کشور

جدول شماره ۳. مقوله اصلی، فرعی و کدگذاری باز راهبردها در پژوهش

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای باز
بستر سازی در جامعه و اصلاح روندهای موجود (اداری و دولت، اقتصاد و سیاست، فرهنگی و اجتماعی)	توانمند سازی	اهمیت به توانمندی‌های دیگر افراد (تجربه و مهارت و تخصص) در سیستم اداری
		به‌روزرسانی شایستگی کارکنان و تطبیق با محیط و آموزش مستمر کارکنان
		بازبینی شرح مشاغل و شرایط احراز شغل
		اصلاح سیستم منابع انسانی (استخدام‌های استاندارد، حقوق و مزایا، ارتقا و...)
		اصلاح قوانین مخصوصاً استخدامی تخصص گرایي و مهارت محوری در نظام اداری
		بازآموزی نیروی انسانی در سطوح مختلف و به هنگام کردن اطلاعات و تخصص‌ها
		حمایت از راه‌های جایگزین مدرک‌گرایی
		شایسته‌سالاری و کاهش فساد و پارتی‌بازی (توجه به شایسته‌سالاری و تخصص گرایي)
		واگذاری فعالیت‌های در ارتباط با اعمال تصدی دولتی به بخش غیردولتی
		مکانیزه کردن کارهای اداری و کاهش کارکنان ستادی و توسعه کارکنان صفی
توانمند سازی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی	توانمند سازی اقتصادی	ایجاد تفکر هزینه - فایده در تمام بخش‌ها (کاهش هزینه‌های مدرک‌گرایی)
		رقابتی‌تر کردن بازار کار بر اساس مهارت، تخصص و توانمندی
		ایجاد مشوق‌های لازم از طریق اعطای تسهیلات و اعتبارات بانکی
		رفتن به سمت خصوصی‌سازی؛ حمایت از فعالیت‌های پژوهشی در بخش‌های خصوصی
		اقتصاد دانش‌بنیان رشد کسب‌وکارهای نوپا، کوچک و دانش بنیان
		شفاف کردن کلیه قوانین و مقررات مربوط به فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی
		توسعه اقتصادی، بومی منطقه‌ای و بین‌المللی (برقراری روابط بین‌المللی)
		ایجاد سیستم حمایتی کامل و جامع در زمینه حمایت از بنگاه‌های اقتصادی
		باقی ماندن در اقتصاد سنتی و رشد آرام به سمت صنعتی شدن
		تأمین امنیت سرمایه‌گذاری (مخصوصاً صنایع کوچک؛ سرمایه‌گذاری خارجی)
توانمند سازی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی	توانمند سازی اقتصادی	طراحی سیستم کار، تولید و خلاقیت واقعی و باز کردن فضای کسب‌وکار کارآمد
		تغییرات بنیادین نظام اقتصادی و سیاسی
		تغییرات عمده در بازار کار و گشوده شدن بازار کار برای همه مهارت‌ها، توانایی‌ها
توانمند سازی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی	توانمند سازی اقتصادی	تعادل در نظام‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، حقوقی و قضایی در جامعه
		پیاده‌سازی سیستم تجارت رقابتی
توانمند سازی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی	توانمند سازی اقتصادی	تولید ثروت و کاهش مصرف‌گرایی در جامعه

جدول شماره ۳. مقوله اصلی، فرعی و کدگذاری باز راهبردها در پژوهش

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای باز
		وجود یک متولی مشخص برای سامان دادن به امر اشتغال و کارآفرینی مهارت آموختگان
		بهبود شرایط و اوضاع اقتصادی (رونق اقتصادی)
		توجه به توسعه و مشارکت بخش خصوصی و فعال‌سازی بخش خصوصی
		تغییر نگرش کارفرمایان بر مهارت‌ها و مدارک فنی و حرفه‌ای نزد صاحبان صنایع
		نهادینه شدن فرهنگ کارآفرینی و آموزش و ترویج آن
		سرمایه‌گذاری کردن در حرفه‌های مختلف موردنیاز جامعه
		تغییر فرهنگ جامعه به علم محور شدن دانشگاه و تغییر هدف از تحصیل
		نهادینه شدن فرهنگ مشارکت علمی در جامعه و ایجاد تعامل بین آموزش و پژوهش
		برانگیختن احساس مسئولیت مردم در جهت پیشرفت جامعه با کسب مهارت و تخصص
		حمایت از فعالیت‌های پژوهشی در بخش‌های خصوصی و غیردولتی
		برنامه‌ریزی به‌منظور بهبود آگاهی‌های عمومی و رشد فرهنگی جامعه
		تغییرات بنیادین نظام اجتماعی
		تصویر واقعی از تحصیلات و زمینه‌های دیگر موفقیت در جامعه توسط مدرسه و خانواده
		جایگزین کردن پارامترهای جامعه (سیستم نتیجه‌گرا، تخصص‌گرا)
		تشویق و تقدیر از خلاقیت‌ها، تسهیل در ثبت یافته‌ها و نوآوری‌ها و اختراعات
		دانش‌گرایی گسترده در مقیاس وسیع جامعه
		تلاش در همسان‌سازی علمی دانشگاه‌ها
		تناسب رشتهٔ تحصیلی دانشگاهی و بازار کار و بازارمحور شدن دانشگاه
		حاکم کردن نظام ارزیابی و اعتبار سنجی در دانشگاه‌ها
		تغییر در فرآیند جذب دانشجو
		تقویت روابط دانشگاه و صنعت و ارتباطات با سازمان‌های مختلف
		جهانی‌سازی و بین‌المللی‌سازی دانشگاه‌ها
		اصلاح سیستم از پایه به سمت آموزش و پرورش مهارت محور و پرورش کارآفرینی
		تغییر شیوه‌های آموزش (آموزش مهارت محور، تخصص‌گرا، کاربردی؛ کارآفرین محور)
بسترسازی در جامعه و اصلاح روندهای موجود (اداری و دولت، اقتصاد و سیاست، فرهنگی و اجتماعی)	اصلاح سیاست‌های بالادستی نظام آموزش عالی	اصلاح بخش اجرایی و متولی در امر آموزش و پرورش در کشور

فرهنگ کارآفرینی و اشتغال

اصلاح سیاست‌های بالادستی نظام آموزش عالی

جدول شماره ۳. مقوله اصلی، فرعی و کدگذاری باز راهبردها در پژوهش

مقوله اصلی	مقوله فرعی	کدهای باز
		طراحی سیستم نظارت باکیفیت و نظارت بر نظام آموزش
		تغییرات عمده در سیاست‌های عمومی آموزش عالی و اصلاح نظام آموزشی
		بازبینی دروس و واحدهای دانشگاهی (کاربردی‌تر کردن، مهارت محور شدن؛ رفع نیازهای فردی دانشجویان در اصلاح و بازبینی برنامه درسی)
		تحول در نظام سیاست‌گذاری علمی (آینده‌پژوهی نظام آموزش عالی و رصد فارغ‌التحصیلان قبلی دانشگاه)
		انعطاف برنامه‌های آموزشی در مقابل تحولات اقتصادی و اجتماعی
		تربیت نیروی انسانی متخصص، کارآمد و کارآفرین (خلاق)
		تغییر ساختار و کارکرد دانشگاه و همچنین مدیریت دانشگاه و شیوه‌های مدیریت دانشگاه
		دانشگاه دانشگاه عمل‌گرا، کارآفرین، ایده پرداز، شرکتی،
		گسترش مهارت‌های فنی حرفه‌ای و اهمیت دادن به مسئله مهارت و کارآموزی پیش از ورود به دانشگاه‌ها به منظور ترسیم هر چه بهتر آینده شغلی
		پژوهش‌های دانشگاهی مسئله محور؛ کاربردی و عمل‌گرا
		توسعه روابط علم و جامعه و همکاری با صنعت و دولت
		ارتقا سطح دانش حرفه‌ای اساتید
		توجه به کارآفرینی دانشگاهی در برنامه‌های راهبردی دانشگاه‌ها و مدارس (ایجاد پارک علم و فناوری، تأسیس مراکز رشد و کارآفرینی؛ استفاده از کارآفرینان باتجربه)
		پیش‌بینی ایجاد رشته‌های جدید دانشگاهی متناسب با تقاضای واقعی کشور
		بازطراحی سیستم از سمت مادی به سمت علمی و بسته شدن راه‌های تقلب علمی
		جهت دهی مناسب به دانشجویان و دانش آموزان برای تصمیم به تحصیل یا کار

تغییر ساختار و کارکرد دانشگاه و همچنین مدیریت دانشگاه

دانشگاه دانشگاه عمل‌گرا، کارآفرین، ایده پرداز، شرکتی،

گسترش مهارت‌های فنی حرفه‌ای و اهمیت دادن به مسئله مهارت و کارآموزی پیش از ورود به دانشگاه‌ها به منظور ترسیم هر چه بهتر آینده شغلی

پژوهش‌های دانشگاهی مسئله محور؛ کاربردی و عمل‌گرا

توسعه روابط علم و جامعه و همکاری با صنعت و دولت

ارتقا سطح دانش حرفه‌ای اساتید

توجه به کارآفرینی دانشگاهی در برنامه‌های راهبردی دانشگاه‌ها و مدارس (ایجاد پارک علم و فناوری، تأسیس مراکز رشد و کارآفرینی؛ استفاده از کارآفرینان باتجربه)

پیش‌بینی ایجاد رشته‌های جدید دانشگاهی متناسب با تقاضای واقعی کشور

بازطراحی سیستم از سمت مادی به سمت علمی و بسته شدن راه‌های تقلب علمی

جهت دهی مناسب به دانشجویان و دانش آموزان برای تصمیم به تحصیل یا کار

اصلاح

بخش

اجرائی و

متولی در

امر آموزش و

پروش در

کشور

۱. مقوله بسترسازی در جامعه و اصلاح روندهای موجود (اداری و دولت، اقتصاد و

سیاست، فرهنگی و اجتماعی)

اولین راهبرد پیشنهادی اصلاح ساختار اداری و دولت است که برای این منظور پیشنهاد شده است تا با بازبینی مشاغل و ایجاد شرح شغل و شرایط احراز شغل نقش مؤلفه‌هایی جز مدرک را در کشور رشد بدهند. از طرف دیگر به توانمندی‌های افراد شامل تجربه، مهارت و تخصص

توجه شود. همچنین با به‌روزرسانی شایستگی‌های افراد و تغییر ملاک‌های شایستگی در جامعه ر شد و پیشرفت آنان را رقم بزنند. از طرف دیگر باید ساختار استخدای و منابع انسانی در سازمان‌ها اصلاح شود. شایسته‌سالاری ایجاد شود و از زدوبند در سازمان‌ها جلوگیری شود.

دومین مقوله اصلاح ساختار اقتصادی، سیاسی است که به‌عنوان عاملی مهم در ایجاد روند مدرک‌گرایی در جامعه عمل می‌کند. با ایجاد رونق اقتصادی و همچنین تغییر شکل و ماهیت اقتصاد از اقتصاد دولتی به سمت اقتصاد خصوصی و باز و عدم دخالت دولت در مکانیزم بازار و قیمت‌های دستوری در جامعه، سبب ایجاد زیرساخت مناسب برای جذب نیروهای کار تربیت‌شده در جامعه می‌شود. در جامعه باید تولید ثروت صورت بگیرد و اقتصاد با حمایت‌های مالی و سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های مختلف آن رشد یابد تا بتواند حجم بالای نیروی کاری را در خود جای دهد و سبب ایجاد حرکت اقتصادی در جامعه و افزایش رشد ناخالص داخلی کشور گردد.

سومین مقوله اصلاح ساختار فرهنگی و اجتماعی است. ساختار مهمی که ریشه در فرهنگ، ارزش‌ها و باورها و نایدها جامعه دارد. دراین بین نقش دولت، رسانه‌ها، نخبگان، دانشگاه و مراکز آموزشی و پژوهشی بسیار حیاتی است. باید باور به مفید بودن نظام آموزش و پرورش و نظام آموزش عالی با ایجاد نتایج مطلوب در جامعه و خروجی‌های باکیفیت و قابل مشاهده مشخص شود. نهادینه کردن فرهنگ کار و مهارت‌اندوزی توسط مدیران کارآمد و خبره و نهادینه کردن فرهنگ کارآفرینی و ترویج آن در کشور و یا تغییر فرهنگ جامعه به سمت جامعه علم محور و تغییر دادن هدف از تحصیل، جذب و جلب مشارکت سازمان‌های غیردولتی در جهت علم، فناوری و تحقیق و حمایت از فعالیت‌های پژوهشی در بخش‌های خصوصی و غیردولتی از دیگر راهبردهای بیان‌شده توسط مصاحبه‌شونده‌ها است.

۲. مقوله اصلاح بخش اجرایی و متولی در امر آموزش و پرورش در کشور

مقوله اصلاح بخش اجرایی و متولی در امر آموزش و پرورش در کشور شامل دو مقوله فرعی اصلاح سیاست‌های بالادستی نظام آموزش عالی و مقوله فرعی اصلاح سیاست‌های پایین‌دستی نظام آموزش عالی بود.

سیاست‌های بالادستی جامعه توسط مدیران بالادستی جامعه صورت می‌گیرد. از این رو باید سیاست‌های موجود در وزارت علوم شامل یکسان‌سازی کیفیت آموزشی در دانشگاه‌ها، تطبیق دانشگاه و نیاز آن با نیازهای جامعه، تقویت روابط دانشگاه با صنعت و ارتباطات موجود، اصلاح ساختارهای آموزشی از پایه و بازبینی دروس و دوره‌های دانشگاهی و در کل ایجاد تحولی سازنده در نظام سیاست‌گذاری علمی در کشور ایجاد شود تا بتوان با تغییر رویکرد و تحول در نظام آموزشی جامعه موجبات کاهش پدیده مدرک‌گرایی منفی در جامعه را رقم زد.

پس از اصلاح سیاست‌های بالادستی نظام آموزش عالی، ضرورت دارد در پایین‌دست هم این تغییرات لحاظ شود، از این رو به منظور کارآفرین سازی نیاز است تا مهارت‌های فنی و حرفه‌ای در دانشگاه توسعه یابد. خبرگان این گونه بیان کردند که دانشگاه باید مرکز تربیت نیروهای متخصص، کارآمد و کارآفرین باشد. لذا نیاز است تا رشته‌های جدید در دانشگاه طراحی شود، بسترهای جدید کارآفرینی مانند پارک علم و فناوری، مراکز رشد و کارآفرینی در دانشگاه فعال‌تر گردند. پژوهش‌های دانشگاهی به سمت پژوهش‌های مسئله محور و عمل‌گرا سوق پیدا کند.

مصاحبه‌شونده شماره ۶ در زمینه اصلاح دروس دانشگاهی، ارتباط دانشگاه با صنعت و همچنین تقویت فعالیت‌های کاربردی و فنی و حرفه‌ای پیشنهاد می‌کند که:

"... به جای مدرک به سری certificate بدن برای مهارت‌آموزی. مثلاً برای به دوره جو شکاری به برگه معتبر بدن که فرد تخصص جو شکاری داره و به مهارت رو خیلی خوب یاد بدنند به جای گذروندن کلی درس که به دردشون نمی‌خوره."

ه) شرایط مداخله‌گر برای مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور

شرایط مداخله‌گر، شرایطی است که به عنوان تسهیلگر یا محدودکننده راهبردها عمل می‌کند. شرایط مداخله‌ای در این پژوهش شامل دو مقوله اصلی مؤلفه‌های فزاینده و مؤلفه‌های کاهنده مدرک‌گرایی شناسایی شدند.

۱. مؤلفه‌های کاهنده مدرک‌گرایی

بر اساس یافته‌های تحقیق، مؤلفه‌های کاهنده مدرک‌گرایی دارای سه مقوله فرعی به شرح ذیل می‌باشند:

- تغییر در تفکر نسل‌ها
- تغییر در روند جامعه
- وضعیت اقتصادی کشور

۲. مؤلفه‌های فزاینده مدرک‌گرایی

برخی از مؤلفه‌های موجود در جامعه که موجب افزایش مدرک‌گرایی در جامعه خواهند شد به شرح زیرند:

- باورهای فردی
- باورهای اجتماعی
- مشکلات نظام آموزشی و دانشگاه
- مشکلات مرتبط با دولت و نظام اداری.

(و) پیامدهای اجرای استراتژی‌ها برای کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور بر اساس یافته‌ها، پیامدهای حاصل از اتخاذ راهبردها (ساز کارهای اجرایی) شامل دو مقوله اصلی پیامدهای منفی و مثبت به شرح ذیل می‌باشند:

۱. پیامدهای منفی

پیامدهای منفی نوعی از پیامدهاست که برای جامعه، افراد و نظام آموزشی کشور مسائل و مشکلاتی را ایجاد می‌کند که مشکلات زیر را به وجود می‌آورند:

- مشکلات برای نظام آموزش عالی
- مشکلات فرهنگی
- مشکلات فردی

مشکلات برای نظام آموزش عالی: باید خاطرنشان کرد که با کاهش مدرک‌گرایی در جامعه موجبات کاهش ورودی دانشگاه‌ها و متروکه شدن آن، بروز مشکلات مالی برای برخی از دانشگاه‌ها و یا از بین رفتن گردش مالی آنان و درنهایت تعطیلی دانشگاه می‌شود. همچنین این امر سبب بی‌اعتباری نهادهای آموزشی و یا جلوگیری از ادامه تحصیل دانشجویان با استعداد به مقاطع تحصیلات تکمیلی می‌شود.

م مشکلات فرهنگی: با کاهش مدرک‌گرایی در جامعه، مدرک‌گرایی مثبت نیز تحت‌الشعاع قرار خواهد گرفت و ارزش تحصیلات در جامعه کاهش پیدا خواهد کرد. و درنهایت این به معنای سنتی‌تر شدن بازار و جامعه و عمل آنان به صورت سنتی است از طرفی پیامد دیگر آن فروکش شدن تب مدرک‌گرایی در جامعه است. برای این منظور با بهبود کیفیت دوره‌های آموزشی در جامعه و افزایش سطح کیفیت آموزش مهارت محور و افزایش استعداد و توانمندی خروجی‌های این نظام آموزشی می‌توان به این پیامدهای منفی فائق آمد.

مشکلات فردی: به دلیل بیکاری برخی از فارغ‌التحصیلان جذب‌شده در مؤسسات، دلسردی از ادامه تحصیل دانشجویان و ترک تحصیل و مشکلات روحی و روانی ایجاد شده برای افراد ایجاد می‌شود که با جذب و به‌کارگیری و ایجاد اشتغال در این افراد می‌توان این مشکلات را مرتفع کرد. مصاحبه‌شونده شماره ۱۶ این گونه بیان می‌کند:

"همین الآن هم ما می‌تونیم پیامدهاش رو ببینیم همه مثبت‌ه هم منفی. هر دو جنبه رو داره. خیلی از دانشگاه‌های غیرانتفاعی ما تو شهرستان‌ها تعطیل شدند. خوب این‌ها اشتغال هم ایجاد کرده بودند برای فارغ‌التحصیل‌ها. یه گردش مالی هم داشتند یه آدم‌های زیادی ازش منتفع می‌شدند اون‌ها رو همیشه از این فرآیند نادیده گرفت."

۲. پیامدهای مثبت

پیامدهای مثبت اتخاذ راهکارهای کاهش مدرک‌گرایی در جامعه، شامل موارد زیر است:

- فواید برای نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها
- فواید اقتصادی و فضای کسب‌وکار
- فواید اجتماعی و فرهنگی

فواید برای نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها: کاهش مدرک‌گرایی در جامعه سبب بهبود محیط دانشگاه، پویاتر شدن نظام آموزشی، انگیزه بالاتر در دانشجویان و اساتید و کاهش فساد در دانشگاه و افزایش اقتدار در نظام آموزش عالی و پیشرفت علم و توجه به مهارت‌آموزی و دانش‌کاربردی در دانشگاه و دیگر مؤلفه‌هایی است که سبب ایجاد ساختاری مناسب از نظر علمی، آموزشی و فرهنگی در جامعه خواهد شد.

فواید اقتصادی و فضای کسب‌وکار: زمانی که دانشگاه بتواند افراد شایسته‌تر تربیت کند این افراد متخصص به‌عنوان ورودی بهتر صنعت و محیط کار مورد استفاده قرار خواهند گرفت و حضور افراد پرتوان و کارآمد در نظام تولیدی سبب بهبود بهره‌وری و تولید در جامعه خواهد شد که این به معنای بهبود فضای کسب‌وکار و رشد جامعه است که رشد اقتصادی و اجتماعی را نیز در پی خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهند که مدرک‌محوری یا مدرک‌گرایی معضلی است که از بی‌توجهی به افراد خلاق، نوآور و کارآفرین و توجه به مدرک پدید می‌آید و این روند در مقابل مهارت‌محوری و کارمحوری قرار می‌گیرد. نتایج به دست آمده با پژوهش‌های صبحی، ۱۳۸۱؛ شاکری، ۱۳۹۷؛ آقا علیزاده کلخوران و ساروخانی، ۱۳۹۸؛ اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۵ همخوانی دارد.

پس از مرور دقیق ادبیات و پیشینه تحقیقات داخلی و خارجی و انجام مصاحبه با متخصصان آموزش عالی، یافته‌های تحقیق، نشان می‌دهد که برای کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور، وجود یک ساختار منسجم و الگویی مناسب لازم و ضروری می‌باشد. رهبران و مدیران در نظام آموزش عالی کشور و سیاستمداران می‌توانند از مدل پژوهش به‌عنوان چهارچوبی برای رشد و ارتقاء و بهبود مستمر آموزش و پژوهش در دانشگاه‌ها و کاهش بار اضافی آموزش بدون خروجی و بدون کیفیت با ضرورت توسعه مهارت‌آموزی استفاده کنند. مدل ارائه‌شده در تحقیق حاضر (نمودار ۱)، در جهت شناخت و توجه بیشتر به ابعاد و مؤلفه‌های مدرک‌گرایی و زمینه‌ها و شرایط کاهش مدرک‌گرایی در کشور و ارائه راهکارها و ساز کارهای اجرایی با ضرورت توسعه مهارت‌آموزی و با توجه به موانع و شرایط مداخله‌گر در این زمینه می‌باشد. بر اساس یافته‌های مطالعه، اجرای الگوی طراحی شده می‌تواند تحولی در روند اجتماعی مدرک‌گرایی در پی داشته باشد. اجرای الگوی طراحی شده می‌تواند باعث تقویت و بهبود تعامل آگاهانه در بین همه ذینفعان عرصه نظام آموزشی کشور گردیده و افزایش مشارکت عمومی و بالابردن سطح دانش و آگاهی و افزایش خلاقیت و رشد و توسعه در مهارت‌آموزی و بالتبع در ابعاد مختلف کشور را در پی داشته باشد.

با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادهایی کاربردی برای کاهش مدرک‌گرایی و ایجاد نتایج مثبت با ضرورت توسعه مهارت آموزی ارائه می‌شود:

- ارائه آموزش‌ها و مهارت‌های کاربردی مؤثر توسط سازمان فنی و حرفه‌ای به‌منظور مهارت‌آموزی در جهت فراهم نمودن مقدمات و لوازم خوداشتغالی افراد
- اصلاح سیاست‌های استخدامی و اشتغالی و لزوم بازنگری بر نحوه ارزشیابی‌های شغلی و ضرورت تأکید بر مهارت‌های تجربی و حرفه‌ای متقاضیان
- مدارس و دانشگاه‌ها افرادی دارای اعتمادبه‌نفس و آگاه به فرصت‌ها و به‌طورکلی افرادی که انگیزه‌ای قوی برای استفاده از فرصت‌ها و راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید را داشته باشند را تربیت نمایند.
- آموزش الگوی مهارت‌آموزی به کودکان از دوران آموزش ابتدایی
- شناسایی مهارت‌ها و خلاقیت‌های دانش‌آموزان به‌وسیله مشاوره‌ها در مقاطع تحصیلیو هدایت آنان در مسیر درست تحصیلی
- آگاه‌سازی و مشاوره خانواده‌ها در مدارس تا فرزندان را به مهارت‌آموزی سوق داد.
- ترویج فرهنگ کسب‌وکار دانش‌بنیان و فرهنگ کارآفرینی
- تقویت و حمایت از آموزش‌های مهارتی از طریق تمرکز در سیاست‌گذاری و نظارت به همراه تقویت مشارکت بخش‌های غیردولتی راهبردی کلان
- توسعه و تقویت سازوکارهای بهره‌گیری جامعه از توانایی و قابلیت‌های صاحبان مهارت و خبرگان بدون مدرک
- به‌روزرسانی دانش حرفه‌ای و یا ارتقاء شغلی همه‌ساله کارکنان از طریق گذراندن دوره‌های مهارتی کوتاه‌مدت و میان‌مدت
- موفقیت اقتصادی بر اساس مهارت‌ها و نه لزوماً داشتن مدرک دانشگاهی
- بازنگری طبقه‌بندی مشاغل
- انتشار اطلاعات مربوط به وضعیت بازار کار به‌صورت ماهانه، فصلی و سالانه
- حمایت از راههای جایگزین مدارک دانشگاهی
- فراگیرشدن و تسهیل دوره‌های آموزشی و پذیرش این دوره‌ها توسط سازمان‌ها
- برگزاری امتحان ارزیابی مهارت‌های تخصصی در پایان هر مقطع تحصیلی
- گنجانیدن کارورزی در برنامه‌های درسی

منابع

۱. آقا علیزاده کلخوران، زینت؛ ساروخانی، باقر. (۱۳۹۸). بررسی عوامل جامعه شناختی مدرک‌گرایی. فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، ۵(۱۵)، ۱-۱۵.
۲. اسماعیلی، زهره؛ رجبیان، مهدی؛ عبدی، راضیه. (۱۳۹۵). بررسی دیدگاه کارآموزان مراکز فنی و حرفه‌ای در خصوص موانع موثر بر اشتغال. همایش مهارت‌آموزی و اشتغال، تهران.
۳. پارسا معین، کوروش. (۱۳۹۶). عوامل اجتماعی موثر بر شکل‌گیری کژکاریهای آموزش عالی (با تأکید بر مدرک‌گرایی). پژوهش اجتماعی، ۹(۲۳)، ۳۷-۴۶.
۴. سایت خبرگزاری تسنیم، آبان ۱۳۹۵. www.tasnimnews.com
۵. سعیدی رضوانی، م. محمدحسینزاده، م. باغگلی، ح. (۱۳۸۹). سرنوشت شغلی فارغ‌التحصیلان دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد. مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، ۱۱، ۵۷-۸۶.
۶. شاکری، سید محمد تقی. (۱۳۹۷). مدرک‌گرایی: زمینه‌ها، عوامل و پیامدها. اولین همایش ملی آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های حوزه علوم انسانی-اسلامی، ۱(۱)، ۳۶۳-۳۹۱.
۷. صبوحي، فرناز. (۱۳۸۱). بررسی و تحلیل بیکاری دانش‌آموختگان (دیدگاه‌های مدیران بنگاه‌ها، دانشگاه‌ها و دانش‌آموختگان). سمینار ارائه نتایج طرح نیازسنجی نیروی انسانی متخصص، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۲۱ و ۲۲ خرداد ۱۳۸۱.
۸. دانایی‌فرد، حسن. امامی، سید مجتبی. (۱۳۸۶). استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد. اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، ۱(۲)، ۹۷-۶۹.
۹. زارع، بیژن. (۱۳۹۵). آسیب‌های تورم نظام دانشگاهی و مدرک‌گرایی در جامعه. عطنا، رساله تحلیلی دانشگاه علامه طباطبائی.
۱۰. قاضی‌پور، ایمان. (۱۳۹۴). مدرک‌گرایی و رزومه‌گرایی؛ معضل اساسی کارآفرینی در کشور/کارآفرین آئینه تمام‌نمای اقتصاد مقاومتی.
۱۱. قانع‌راد، محمدامین. (۱۳۸۳). توسعه ناموزون آموزش عالی: بیکاری دانش‌آموختگان و مهاجرت نخبگان. رفاه اجتماعی، ۴(۱۵)، ۱۶۹-۲۰۸.
۱۲. کریمی اصل، نسرين؛ آراسته، حمیدرضا؛ محمدخانی، کامران؛ اجتهادی، مصطفی؛ (۱۴۰۱). شناسایی عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی ایران. نشریه صنعت و دانشگاه، ۵۵، ۲۵-۴۶.
۱۳. مقدس‌پور، سعید؛ دانایی‌فرد، حسن؛ فانی، علی اصغر؛ خائف‌الهی، احمدعلی. (۱۳۹۹). پیش‌آیندها و پس‌آیندهای خطمشی‌بازاری در آموزش عالی ایران. سیاست علم و فناوری، ۱۲(۱)، ۵۵-۷۲.

۱۴. نصیری، حسین. (۱۳۹۶). دانشگاه شرکتی: از ضرورت تا چالش. کنفرانس سالانه پارادایم‌های نوین مدیریت در حوزه هوشمندی، دانشگاه تهران.

۱. Chiru, C. Ciuchete, S. Gilet Lefter, G. Paduretu, E. (2012). A Cross Country Study on University Graduates Key Competencies. An Employer's Perspective. Social and Behavioral Sciences. vol 46, P4258-4262.
۲. Green, R, Hill, J.H. (2003). Sex and higher education: Do men and women attend college for different reasons?. College Student Journal, 37(4), P 557-564.
۳. Habibi, N. (2015). Iran's overeducation crisis: causes and ramifications. Middle East Brief, 85, P 1-7.
۴. Novakovic, Y. (2019). Researching longstanding graduates: towards an enriched concept of the value of higher education. Cambridge Journal of Education, 49:6, P 757-770.
۵. Ramli, A. Nawawi, R. & Poh Pau Chun, M. (2010). Employees' Perception of Employability Skills Needed in Today's Workforce among Physiotherapy Graduates. Social and Behavioral Sciences, 7, P 455-463.
۶. Singh, P. Roslind, T. & Ramly, M. (2014). Fit or Unfit? Perspectives of Employers and University Instructors of Graduates' Generic Skills. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 123(2014), P 315-324.